

סנה

שם מדעי: *Rubus sanguineus*

אזכור במקרא: נזכר שש פעמים; רובן בסיפור התגלות ה' למשה במדבר חורב בעת שזה רעה את צאן יתרו חותנו: "וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בער באש והסנה איננו אכל. ויאמר משה: אסרה-נא ואראה את המראה הגדול הזה, מדוע לא יבער הסנה" (שמות ג ב-ד). מקטע זה ניתן ללמוד שמדובר בצמח הנמצא במקום שבו מדברים את הצאן ושכרגיל הוא בוער באש. פעם אחת הסנה נזכר בברכת משה לשבט יוסף: "ורצון שכני סנה" (דברים לג טז).

מסורות והצעות זיהוי: ת"ש: βάτος (batos) הוא השם היווני של הצמח הנקרא בלטינית *rubus*.¹¹⁰ וכך תרגמו ת"ו; ת"א: אסנא; ת"י: סניא; ת"פ: סנא. רס"ג תרגומו לערבית: 'סנא' (سنا) (נ"א בדברים לג טז: 'סמא', שמים, כלומר שוכן שמים). אבן עזרא כתב שרס"ג התכוון למין קוץ (בשמות ג, ב). לעומת זאת כמה מחכמי תימן הבינו שרס"ג התכוון לצמח ה- *Senna*, כסיה מחודדת (*Cassia acutifolia*), צמח מדברי הגדל במצרים ובאופן מצומצם גם בסיני ובדרום הארץ, ועליו מפורסמים בשימושם כחומר משלשל.¹¹¹

בסדרת דרשות המתארות את ה'סנה' קולעים חז"ל באופן מדויק ביותר לזיהוי של הצמח ממשפחת הוורדניים (Rosaceae) המכונה פטל קדוש (*Rubus sanguineus*), הגדל בסמיכות למעיינות ונחלים באזורים שונים בארץ. צמח זה מתואר כעץ נמוך, בעל קוצים מאונקלים המתאים להכנת גדר, הוא גדל בקרבת מים ולו פרחים שנקראים 'ורדים'.¹¹² זיהוי זה תואם את התרגום הארמי והסורי 'סניא', שמתורגם לערבית בשם "עליק" (عليق),¹¹³ ולמעשה הוא אותו צמח המתורגם בת"ש ות"ו. גם אסף הרופא זיהה אותו, כמו תרגומים אלה, עם הצמח המכונה בימינו פטל קדוש: "הסנה בלשון יוון נקרא באטוס, ובלשון רומיים רובו". גם הנוצרים מזהים צמח זה עם ה'סנה', והם מטפחים אותו במתחם כנסיית סנטה קתרין שבסיני. ההנחה שבבסיסו של זיהוי זה היא שצמח זה גדל באזור מדבר סיני בסמוך למקורות מים שאותם פוקדים הרועים עם צאנם.¹¹⁴

לעומת זיהוי ה'סנה' כצמח מסוים, קיימת גם פרשנות שהוא שם כללי לצמחים קוצניים, ויש אף שקשרו באופן אטימולוגי בין 'סיני' ל'סנה'.¹¹⁵ בפרשנות הערבית המוסלמית מובאים זיהויים אחדים לעץ הסנה הנזכר בגרסה הקוראנית (כח ל): כולם צמחים קוצניים.

¹¹⁰ דיוסקורידס IV 37-38.

¹¹¹ ר' עמרם קרח, בפירושו נוה שלום והר"י קאפח בהערותיהם לרס"ג בשמות ג, ב; וכן צידד בזיהוי זה זהרי, מקרא, עמ' 140.

¹¹² שמות רבה ב, ה; שה"ש רבה א, ו; בבלי, שבת סז ע"א.

¹¹³ איליה בר שיניא, עמ' 50, 82. לפי ב"ב, עמ' 1363: סנא (سنا) הוא בערבית צמח העוסג' (عوسج) (שם כללי לצמחים קוצניים) ואומרים שהוא עוסג' אלכלב (عوسج الكلب) (ורד הכלב? *Rosa canina*), והצעה זו לכאורה גם מתאימה לרוב התיאורים שבמדרש שמות רבה, אולם לטקסט של ב"ב קיים גם נ"א: עוסג' אלעליק (عوسج العليق) הוא שיח הפטל (*Rubus*).

¹¹⁴ הזיקה למים עולה מתוך הכתובים: סיפור הסנה התרחש בסמוך להר חורב, הוא סיני (שמות א, ג). לאחר חטא עגל הזהב, הוזכרו מקורות מים שבהם הושלך עפרו (שמות לב כ: דברים ט' כ"א)

¹¹⁵ למשל. פרקי דרבי אליעזר, פרקים מ-מא.

כגון: "עוסג" (בערבית שם קיבוץ המתאים למשל, ל-*Lycium*), שיזף תרבותי (*Ziziphus jujuba*), או "עליק" - שמו העיקרי של הפטל הקדוש.¹¹⁶ זיהוי יחידאי מובא על ידי אלאדריסי שמדובר בצמח ורד הכלב (*Rosa canina*), הנקרא בערבית "נסרין" (نسرین),¹¹⁷ ואפשר שיסודו בפרשנות הסורית שזיהתה את ה'סנא' עם "עוסג" אלכלב" (عوسج الكلب).¹¹⁸ ראוי לציין שזיהוי זה הוא הקרוב ביותר, לאחר הזיהוי עם הפטל, לתיאור שמובא במדרשי חז"ל.¹¹⁹

היו פרשנים בימי הביניים שסברו שהסנה הוא למעשה אבן מאזור הר סיני ושעליה כביכול ניתן לראות את דיוקן הסנה. מדובר למעשה בסלע גרניט שבתוכו יש התגבשות של תחמוצת מנגן היוצרת צורה מסתעפת כשל עץ.¹²⁰

חלק מהחוקרים הציעו שלל הצעות זיהוי, שברובן מסופקות מאוד. יש שסברו שמדובר בצמחים מדבריים בעלי פרחים בגוון זוהר, שיצרו אצל משה כביכול אשליה של צמח בוער. דוגמאות לכך הוא הצמח הטפילי הרנוג השיטים (*Loranthus acaciae*), בעל פרחים אדומים, הגדל על עצי שיטה (*Acacia*), שנקראים בערבית "סנט" ומזכירים בצלילם את השם 'סנה'.¹²¹

צמחים נוספים שהוצעו לזיהוי הסנה: יחנוק המדבר (*Cistanche tubulosa*), קרקס צהוב (*Colutea istria*) או הצמח מעלה עשן מדברי (*Leptadenia pyrotechnica*), שמכיל ברקמותיו חומר זרחני דליק. קשה לקבל את ההנחה שרועה צאן ותיק שמכיר את צמחי המדבר ישגה בחזיונות שווא. הסבר אחר קושר זאת לכתובת פרוטו-סינאית קדומה שנמצאה בסיני ועליה הכתובת (שקריאתה מסופקת): 'האל ספרדו שוכן בתוך נבס', ולכאורה היא מקבילה לביטוי המקראי 'שכני סנה'. לפי סברה זו מדובר בצמח שיזף מצוי (*Zizyphus spina-christi*), הנקרא בערבית 'נבק' (نبق).¹²² בסיכומו של דבר: קיימת רק מסורת זיהוי אחת ברורה, המקובלת בכל התרגומים הקדומים ובמסורת חז"ל, שה'סנה' הוא הפטל קדוש (*Rubus sanguineus*).

¹¹⁶ ראו עמר, קוראן, עמ' 70-71.

¹¹⁷ עמר וסרי, אדריסי, עמ' 183, 191.

¹¹⁸ ב"ב, עמ' 1363.

¹¹⁹ שמות רבה ב, ה

¹²⁰ ראו ר' ישפה, "האבן והסנה", קתדרה 48 (תשמ"ח), עמ' 3-8; ז' עמר, "האבנים המופלאות מהר סיני",

קתדרה 52 (תשמ"ט), עמ' 181-182.

¹²¹ ראו טריסטראם, חי וצומח, עמ' 293; מולדנקה, עמ' 23 ועוד זיהויים נוספים.

¹²² על זיהויים אלה ודחייתם. ראו פליקס. סנה. עמ' 533.

